

# Rosenius i framtiden

## Några forskningsfrågor efter 200 år

Oloph Bexell

Professor emeritus vid Uppsala universitet och affilierad vid  
Johannelunds Teologiska Högskola, Sverige  
*oloph.bexell@teol.uu.se*

Carl Olof Rosenius och den nyevangeliska rörelsen kring och efter honom, är måhända det mest omskrivna och genomforskade i sentida svensk kyrkohistoria. Det är inte långsökt. Den store svenske kyrkohistorikern Hjalmar Holmquist (1873–1945) har konstaterat att ”efter reformationen ingen enskild svensk man övat ett så omfattande och djupt inflytande på vårt folks religiösa och delvis allmänna fysiologi” som han.<sup>1</sup>

Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen har fått sin historia beskriven och analyserad, under långa perioder i detalj. Vi kan alltså på ett habilt sätt följa de olika kriserna i rörelsens historia, liksom dess konsolidering och utvecklande nyansatser. Men nu handlar det inte om väckelsen, utan om Rosenius person. Också han är mångomskrivnen, biografierad och teologiskt analyserad i olika omgångar.

Först skedde det i vad som rätt och slätt brukar kallas ”Roseniusbiografen”, den som hans sekreterare Amy Moberg (1826–1905) tillsammans med Lina Sandell (1832–1903) anonymt utgav strax efter hans död.<sup>2</sup> Den har blivit ett slags källskrift, som den efterföljande Roseniusforskningen ofta utgått från. Den innehåller därtill många citat ur brev, endast kända därifrån. Kyrkohistorikern Sven Lodin (1896–1964) disputerade 1933 på en avhandling om *Carl Olof Rosenius i unga år*. Han hade tidigare skrivit mera

populärt om dennes ”liv och förkunnelse” (1922) och gjorde sedan en genomarbetad levnadsteckning om ”hans liv och gärning” (1956); tyvärr innehåller den inga källhänvisningar.

Det finns åtskilliga både vetenskapliga undersökningar, inriktade på något specifikt problem, och uppbyggliga framställningar om Rosenius person.<sup>3</sup> Den som i dag vill ha en sakligt underbyggd och snabbt introducerande överblick över Rosenius liv och gärning kan med fördel gå till den artikel, som EFS förlagschef Allan Hofgren (1919–2008) publicerade i *Svenskt biografiskt lexikon* 2000.<sup>4</sup> Den inleds med en källkritiskt upprättad, detaljerad registrering av Rosenius livsförlopp, hans *curriculum vitæ*, det som vi med en modern förkortning kallar hans ”CV”. Därefter följer inte bara en historisk framställning av hans liv, utan också en rätt fullständig bibliografi över alla upplagor av alla skrifter författade eller utgivna av honom. Förteckningen omfattar 11½ finstiltta spalter. Akribin är på högsta nivå; som alltid i detta stora lexikon har redaktionen före tryckningen dubbelkontrollerat varje sakupplysnings detaljer mot originalkällorna.

Vi vet alltså rätt mycket om Rosenius. Åtskilligt finns att säga och de mycket intressanta uppsatserna i denna bok visar på den saken. Men det betyder inte att det nu inte kan öppnas nya och obeaktade

perspektiv. Några svar är här inte min uppgift att ge, men väl att utifrån vad som här sagts ställa några frejdiga frågor för fortsatt forskning.

### Prästkandidaten som blev lekman- predikant

När vi betraktar Rosenius och hans plats i den svenska kyrkohistorien framstår han som den store och mycket inflytelse-rike lekmanpredikanten i tal och kanske ännu mera i skrift. Han är den svenske lekmanpredikanten framför alla andra. En fråga för framtidens forskare att reflektera över vore därför *varför* det blev så. Vet vi något om det, trots all forskning?

I sin ungdom fanns Rosenius i ett religiöst relativt obrutet enhetssamhälle. Visst hade det bullrat och mullrat kring enhetens nödvändighet, när norrlandsläseriet bröt igenom, efter det att 1811 års kyrkohandbok och ärkebiskop Lindbloms katekesutveckling hade antagits. Då började det kyrkliga enhetssamhället att krackelera och bodellister och riströmare – de som senare kallades enfödingar (bodellisterna) och tvåfödingar (riströmarna) – trädde fram på scenen och blev separatister i Skellefteå och Piteå, just i de bygder där Rosenius växte upp.<sup>5</sup>

Längst bak i de utgåvor av Luthers lilla katekes, som trycktes fram till 1800-talets början, fanns den sammanställning av bibelverser som kallas hustavlan. Den var ordnad i tre kategorier eller stånd: (1) kyrkoståndet med präster och åhörare, (2) det politiska ståndet med överhetspersoner och undersåtar och (3) hushållsståndet med äkta makar, föräldrar och barn, husbönder och tjänstefolk. Det var den lutherska samhällstolkningens gruppering av människor. Hela befolkningen indelades i dessa tre stånd, som vi inte ska blanda samman med riksdagens fyr-

ståndssystem. Alla tillhörde samtidigt alla tre stånden. I det politiska ståndet var man antingen kung, landshövding, fogde, länsman och så vidare eller undersåte på olika nivåer; i det andliga ståndet var man antingen prästvigd präst, som predikade och undervisade, eller lekman/åhörare, som undervisades, lyssnade, tog emot och lärde sig. Alla hade sina på förhand givna roller och funktioner. I hustavlans samhällssystem fanns inte några lekmän som predikade offentligt. Det var prästerna som hade det som sin uppgift, till detta var de kallade och vigda, de och inga andra.<sup>6</sup> Det var i detta treståndslärens samhälle som prästsonen Rosenius funnits i sin barndom. I *Pietisten* publicerade han 1849 utförliga argument emot norrlandsseparatismen.<sup>7</sup>

Som lekmanpredikant bröt Rosenius mot hustavlan och han kunde rimligen inte ha gjort det omedvetet. Det är allmänt känt att hans livsutveckling har sin bakgrund i att han som student i Uppsala hade en del yttre bekymmer och också, som så många andra teologistudenter, kom i trostvil. Han blev rätt deprimerad över livet. Vi vet en hel del om kontakten med George Scott (1804–1874) och hur den endast tjugotreåriga Rosenius 1839 gav sig iväg från Uppsala efter bara två terminer och hamnade som informator på Södertörn. Han universitetsår har i detalj undersökts av Hjalmar Holmquist.<sup>8</sup> Det är också välkänt hur det var Scott som hjälpte honom bort från tvivel på bibelordets sanning och gav honom en uppgift i sin Engelska kyrka i Stockholm. Men frågan behöver ändå ställas om vi verkligen vet *varför* Rosenius aldrig blev präst, som han ursprungligen tänkt. På många sätt verkar framställningarna av honom på den här punkten utgå från facit: att han blev den stora gestalt han blev, den personifierade lek-

mannapredikanten. Men han hade inte facit i hand nyåret 1840, när han hamnade hos Scott.

Han tycks ha blivit ett offer för 1830-talets teologiska examensreformer. På den tiden hade man börjat avlägga en särskild studentexamen vid universitet; först några decennier senare blev den utlokaliserad till gymnasierna, som en avgångsexamen. De blivande studenterna ägnade den första tiden i universitetsstaden åt att förbereda sig på denna sin inträdesexamen till akademien, då deras gymnasiekunskaper skulle sättas på prov och få sin utvärdering. Många gruvade sig och tog lång tid på sig. Vi vet att Rosenius aldrig tog någon studentexamen och aldrig ens hann påbörja sina teologiska studier innan han gav upp. Efter bara två terminer lämnade han Wallins och Geijers Uppsala. Han hade hamnat där i en tid då några fixstjärnor inte lockande lyste från den teologiska fakultetens kateder. Han ställde sig då frågan vad han skulle göra av sitt liv och kom i valsituationer.

Det är inte lätt att med vetenskaplig argumentering leda en negation i bevis, alltså svara på frågan varför något aldrig ägt rum. Det får bli ett sannolikhetsresonemang. Men ändå måste några sådana frågor ställas och jag har här inga svar. Den som har facit i hand tar gärna de följande åren i Rosenius liv som självklara led i en förment konsekvent livsutveckling.

Vore det inte mer rimligt om han, efter sin andliga orostid, med övervunna tvivel ändå hade återvänt till Uppsala och fortsatt sina studier till präst? Det gjorde ju de flesta i liknande situation. Men åren gick och han ville snart gifta sig och bilda familj; då var det inte tid för akademiska studier med ökad skuldsättning.

Eller också: vore det inte mer logiskt att han efter hjälpen från sin metodistiske

mentor hade följt efter denne på samma stråt till en offentlig kallelse och ordination? Då hade hans predikantskap formaliserats och blivit en ansatspunkt och tydlig fortsättning av Scotts verk i Sverige? Men nej, det var, som vi vet, inget som tilltalade varken Scott eller Rosenius själv. Den frågan är raskt besvarad och hypotesen avvisad.

Rosenius valde ett tredje alternativ, något i princip helt oprövat och nytt i den lutherska svenska kyrkan i vårt land: att i offentligheten, utan formell utbildning, verka som icke prästvigd andlig förkunnare – tvärt emot hustavlans teologiska regelverk. Hans väg dit gick från barndomens lekmannaaktiva byaböns- och nyläsarmiljö via de mera slutna konventiklarna. Var detta programmatiskt övertänt innan han måste fatta sitt beslut?

I ett brev 1842 formulerade han saken, som att han för framtiden inte ville låta sig bindas vid någon enskild församling.<sup>9</sup> Man frågar sig: hur så och varför det? Och vad menade han med ordet ”församling”? I förstone kan det synas handla om en vanlig lokalförsamling i kyrkorättslig mening. Den svenska kyrkan kände vid denna tid inte några andra präster och förkunnare, än sådana som var anställda i en församling eller inom skolväsendet. Men ordet ”församling” kunde på den tiden också betyda konfession eller kyrkosamfund.<sup>10</sup> Ville han själv se sig som en försonande mellanman mellan Scotts metodism och svensk lutherdom, utan att helt binda sig åt någotdera hållet? Kjell Lejon hart lyft fram ett brev från honom till hans från unga år förtrogna Maja Lisa Söderlund (1794–1851) som pekar i den riktningen:

[...] om jag äfwen framgent [...] skulle komma att verka tillsammans med metodistpredikanter, så sker sådant blott på redan antydda

grunder och willkor, nemligen att jag får verka för *Christi* kyrka, får offra mitt lif, mina krafter åt Christus och hans bud, icke åt Wesley eller Luther [...] offra mitt lif, min tjänst åt den *ena heliga allmänliga kyrkan*.<sup>11</sup>

Han citerar alltså den apostoliska trosbekännelsen och hänvisar i det följande till orden om splittring i Första Korinthierbrevet 1:12. Men det är inte bara lutheraner eller bara metodister som en gång skall få samlas i den stora skaran ”af alla släkten, folk och tungomål” som ingen kan räkna. Dit kommer ”swarta afrikaner, hwita europeer, bruna amerikaner, gulbruna östasiater”. Men hur kunde han vid denna tid få en idé om en konkret kyrka utan konfession att verka i? Fanns trosbekännelsens kyrka inte i den svenska eller var den fördunklad där?

Rosenius ecklesiologi kopplad till hans utveckling och verksamhet under olika tider skulle behöva en ordentlig analys. Material finns inte bara i *Pietisten* utan också i hans många gånger mycket personliga brev.

När 1686 års kyrkolag talade om det vi i dag kallar ”Svenska kyrkan” uttrycktes det till exempel med orden ”Guds kyrka och församling” i Sverige.<sup>12</sup> Rosenius önskan att inte bli bunden kan låta som ett slags efferationalisering. Hur hade han tänkt sig det? Så uttryckte man eljest knappast sin kallelse under sockenbandets tid, när såväl prästen som församlingsborna var knutna till den församling där de var skrivna. I den tidens svenska enhetssamhälle fanns i princip inte någon annan kyrka än den vi i dag kallar Svenska kyrkan. Sockenbandet upphävdes inte förrän mer än tjugu år senare, av 1856–1858 års riksdag. Konventikelplakatet försvann ungefär samtidigt och dissenterlagarna infördes kort

därefter. Kommunallagarna hade ännu inte separerat kyrkoförsamling och socken/kommun. Om allt detta visste den unge mannen ingenting.

Ja, ”hwad skall då blifwa af Rosenius?”<sup>13</sup>

Är det så att det blev denna Rosenius’ personliga och alls inte enkla livsväg, som bidragit till att predikantväsendet – som en klar brytning med hustavlans regelverk – tog form och utvecklades i kyrkans sammanhang och manifesterades i det senare konstituerade EFS? Det var därvid inte längre fråga om vanligt lekfolk, som inom de döptas allmänna prästadömes ram vittnade för bröder och systrar om sin tro, utan om förkunnare på offentlighetens tribun och med de anspråk som följde med det. Lekmannapredikanten steg – utifrån treståndslärans perspektiv – utan yttre kallelse och prästvigning in på läroämbetets område. Rosenius gjorde i sin förkunnaruppgift inte en ecklesiologiskt motiverad distinktion mellan kyrkans kallelse och enskildas anmodan.<sup>14</sup>

När offentlig lekmannapredikan nu etableras inom nyevangelismen behövdes ett föredömligt exempel att profilera sig mot, och det blev Rosenius.<sup>15</sup> Själv hade han den metodistordinerade, men inte lutherskt prästvigde, Scott på motsvarande sätt som förebild och mentor.

Scott lämnade hastigt landet våren 1842. Rosenius fick då – endast tjugusex år gammal – ta över ansvaret för det arbete denne börjat. Det var då han skrev sin oroliga brevfråga om vad det skulle bli av honom om ”det widrigaste” inträffade att Scott för gott försvann från det svenska Sion. Men det var precis det som skedde, och Rosenius fick ta konsekvenserna. Hans brevrader kan tolkas som att han utan vidare försatts i en situation han inte förutsett eller önskat. Vad skulle han ta sig till? Men han fortsätter: ”Är det sannt

allt hwad wi tro och bekänna om vår Gud så har Han redan utmätt både arbetsfältet och brödet.”<sup>16</sup>

Rosenius skulle bli en kunnig teolog och bibelutläggare.<sup>17</sup> Nya testamentets grekiska hade han lärt sig i skolan i Umeå och väl framför allt i Härnösand. Han var begåvad men inget skolljus, och de profana skolämnena var han knappast intresserad av.<sup>18</sup>

Var det kanske överrumplande och tröttsamma och måhända inte så engagerade studier, som han knappt hunnit påbörja, som gjorde att hans liv tog denna vändning? Det förefaller lite ovanligt att ge upp teologistudier av trosskäl innan de ens startat och sedan aldrig återvända till dem. Jag ska inte ställa kontrafaktiska frågor, men man undgår inte att reflektera över hur utvecklingen i Svenska kyrkan och i EFS sett ut om Rosenius fullföljt sina studier, blivit prästvigd och kanske slutat sina dagar som kyrkoherde och kontraktsprost i någon norrländsk församling i det dåtida Härnösands stift, men förstås aktiv som teolog och författare. Eller var det måhända så att han med tiden egentligen och mera såg sig som en skriftlig förkunnare än som en muntlig? Är Rosenius – precis som frågan kan ställas om hans sentida lärjunge Axel B. Svensson (1879–1967)<sup>19</sup> – en predikant som gav ut tidskrifter, eller är han kanske mera tidskriftsredaktören som predikade, eller såg han en jämvikt i rollerna?

I ett förtroendefullt brev till teologiprofessorn J. H. Thomander (1798–1865; senare biskop i Lund) säger den unge Rosenius 1842, att predika och till vardags finnas ”i vingården bland folket”, mera vore hans kallelse än att skriva, men att han ”ej duger till prest”.<sup>20</sup> Den fråga man ställer sig blir då vad han lade in i ordet ”duga”. Det kan bland mycket annat innebära såväl att ”passa till”

något som att ”ha formell skicklighet” för en syssla, eller att ”hålla måttet” för uppställda krav.<sup>21</sup> Frågan är hur Rosenius uppfattade det hela då och senare i livet.

Är det så att den formellt utbildade Rosenius så att säga kom att dogmatisera sin personliga utveckling som lekman, med avbrutna studier och obesvarad prästkallelse kanaliserad till en institutionaliserad predikantroll? Utifrån andra förutsättningar gjorde Lewi Pethrus (1884–1974) något liknande i början på förra seklet, när det – utifrån hans personliga utveckling – etablerades samfundsfria pingstförsamlingar med pastorer utan formell utbildning.<sup>22</sup> Frågan måste ställas och få sitt svar utan den förförståelse jag nyss kallade facit i hand.

Det handlar här inte om att relativisera eller förminska Rosenius gärning, insats och betydelse, utan att begripa vad som hände i början och förstå honom själv och hans ställningstaganden. Det skulle behövas en ny, syntetisk Roseniusbiografi utifrån en grundlig inventering av ett brett källmaterial och med delvis nya frågeställningar.

### Författarskapet: isagogik och källkritik

Rosenius skrifter har spritts i jätteupplagor över världen. Omfattningen är ganska svårbedömd. Lodin säger i sin biografi 1956 att bortåt två miljoner exemplar tryckts på svenska och Hofgren har 2000 samma siffra med 90 titlar i tillhoppa två miljoner exemplar och därutöver ca en miljon på utländska språk. Han säger också att Rosenius är översatt till över trettio språk: danska, norska, isländska, färöiska, finska, engelska, tyska, franska, spanska, ryska, polska, serbokroatiska samt tjugu afrikanska och asiatiska språk. Lutherischer Missionsverein Schleswig-Holstein har översatt åtskilligt och just utgivit en serie texter, *C.O. Rosenius für*

*unsere Zeit*, i nio band. Varje dag läggs den aktuella dagbetraktelsen i tysk översättning ut på föreningens hemsida.<sup>23</sup>

*Betraktelser för hvar dag i året* har, om siffran stämmer, kommit i nästan fyrtio upplagor, den senaste 2016. Boken är i en frakturupplaga nedladdningsbar på nätet<sup>24</sup> och finns också som talbok. Den sägs vara tryckt i mer än 180 000 exemplar och översatt till tio språk. Vad som är anmärkningsvärt och ger anledning till frågetecken är att det anges i stort sett samma siffror med fyrtio års mellanrum. En del har rimligen hänt på utgivningsfronten under nära ett halvsekel. Och hur är siffrorna framräknade? Upplageberäkningar av tryckta skrifter är en ganska komplicerad historia, där man – om inte saken är angiven i boken – ibland får ge sig ner i boktryckeriernas förhoppningsvis bevarade arkiv och leta efter kontrakt, fakturor och annat, där siffran kan stå. Vi får som teologer lita på dessa ungefärliga uppskattningar och nöja oss med det.<sup>25</sup> När det ändå är fråga om dessa väldiga proportioner kan vi konstatera att spridningen är nästan oöverskådlig. Siffrorna mäter antalet tryckta exemplar, inte antalet läsare. Det är känt att varje häfte av *Pietisten* lästes av många och lånades mellan familjer och hushåll. Samtidigt har samma person säkert läst flera skrifter författade av Rosenius. Upplagesiffror är inget precist mått på receptionen och resonemangen måste kvalificeras.

Rosenius noggranne bibliograf Lars Lindholm anmärker i *Svenskt biografiskt lexikon*, att vem som helst ursprungligen fick fritt hämta material ur *Pietisten* och ge ut det i bokform. Så kunde man göra innan upphovsrätten var reglerad. Rosenius texter föreligger ofta i olika utgåvor med varierande titlar, ibland kallade upplagor, men är då numrerade med många fel och luckor som kan ha uppkommit

genom felräkning. Översättningar behövde inte utgå från någon motsvarande svensk utgåva.<sup>26</sup>

En annan fråga rör det som Rune Imberg pregnant uttryckt med orden att ”Rosenius är succéförfattaren som aldrig skrev några böcker”.<sup>27</sup> Han var en teologisk journalist och tidningskribent.

Var och en som studerar Rosenius liv och teologi måste ha i minnet att dagbetraktelserna är ett collage av texter från *Pietisten*, som han inte själv sammanställt i bokform. Likaså trycktes det som ursprungligen hette *Epistelen till de romare till uppbyggelse i tron och gudaktigheten* (1867–1868) successivt i samma tidskrift. Varje Roseniusforskare har att förhålla sig till *Pietistens* funktion i Rosenius författarskap. Man kan heller inte använda vilket häfte som helst, utan måste vara observant på att en rad äldre årgångar av tidskriften trycktes i ny upplaga och att det även finns i en finlandssvensk version i *Den evangeliska budbäraren* utgiven i Borgå 1855–1857 och 1861–1865.<sup>28</sup>

Om vi vill veta hur den teologi såg ut som Rosenius själv drev och utvecklade genom livet, och hur denna implementerats genom till exempel Dagbetraktelserna behövs alltså isagogiska undersökningar. Det måste enligt min mening redas ut *vad* i böckerna som är skrivet *när*. Finns det en utveckling hos honom, eller är han så konsistent som ofta måhända görs gällande? En vetenskaplig undersökning av Rosenius teologi har nödvändigtvis att utgå från förstaupplagorna, de så kallade originalutgåvorna, alltså från den text han själv och ingen annan tagit ansvar för och godkänt för tryckning.

Låt oss få en källkritisk genomgång av Dagbetraktelserna och Romarbrevskommentaren med tabellariska uppgifter om varifrån i *Pietisten* respektive stycke är

hämtat. Och därutöver en genomgång av *Pietisten*, årgång efter årgång, med hänvisning till hur denna upplösts och förts vidare i dessa böcker och på annat håll.

Detta skulle bli ett viktigt och för alla tider bestående grundarbete inför ett fördjupat studium av Rosenius teologi och tankevärld och av hur detta överförts in i den efterföljande väckelsen. Man kan på så sätt få en uppfattning om det till exempel finns tendenser i det urval som gjorts. Finns det teman och motivkretsar i *Pietisten* som prioriterats och sådana som aldrig förts vidare in i de tryckta böckerna? Vilka val gjorde det olika bokredaktörerna? Det är dags att ställa frågan.

Redaktörernas ställningstaganden måste så långt möjligt klarläggas. Vilka urvals- och redigeringsprinciper hade de, och hur gick redaktionsprocessen till? Finns det en diplomatarisk överensstämmelse mellan artikeln i *Pietisten* och det som långt senare dök upp i de redigerade böckernas förstaupplagor? Hur har dessa texter sedan levt vidare och bevisligen förändrats i olika upplagor? I vilken mån har – som det brukar formuleras – en ”språklig revidering” av texten, om än ”varsam”, också blivit en tolkning? Finns det parafraaser eller uteslutningar? Och vilken källtext har man därefter utgått från vid de olika revisionerna: Rosenius ursprungliga eller någon annan utgåva, som skett långt efter hans tid och som också den är en revidering av en förlaga?<sup>29</sup>

Det är rimligt att tänka sig att det som Rosenius skrivit vid olika tider har olika underförstådda adressater. Han levde inte isolerad från sin omvärld och har haft den i åtanke när han skrev i *Pietisten*. En sådan observation är viktig för att förstå rosenianismen, ett nästa steg i utvecklingen, Rosenius på väg mot i dag.

Det hela blir lite snårigt. För att på ett

habilt sätt kunna uttala oss om Rosenius tankevärld måste vi inrikta oss mot de grundtexter i *Pietisten*, där han själv tagit ansvaret.

Men sedan är naturligtvis till exempel Dagbetraktelserna, så som de faktiskt föreligger i olika tider, viktiga för att förstå den efterföljande receptionen och den rosenianskt präglade spiritualitetsbildningen. Men detta är olika frågor och problemkomplex. Rosenius och rosenianismen måste behandlas var för sig, och Imberg har i sin artikel förtjänstfullt pekat på hur Amy Moberg och Lina Sandell här hade att stort och ganska oöbaktat inflytande i väckelsehistorien. De får inte förbises.

### Ett nordiskt helhetsgrepp

Den förreformatoriska kyrkan i det medeltida Sverige, Norge och Danmark var en enda, en del av den stora västländska kyrkan med en i stort sett likartad spiritualitet.<sup>30</sup> Det reformatoriska statskyrkosystemet fick till följd att nationella kyrkor etablerades, som trots sin gemensamma lutherdom inte längre var identiska. En konsekvens av nationsbyggets kyrkoprogram var att inte bara politiska utan också andliga murar restes mellan länderna. Hade man internationella kontakter gick de i förstone direkt ner till det lutherska Tyskland. Källflödena var desamma. 1800-talets väckelserörelser var beroende av den religionslagstiftning som fanns, och den kyrkohistoriska situation som vuxit fram i respektive land. Länderna var inte ensartade.

Grundtvigs (1783–1872) och Hauges (1771–1824) inflytande i Sverige är inte särskilt stort. Också de kyrkliga kontakterna mellan Sverige och de svensktalande i storfurstendömet Finland var marginella, men kunde brytas igenom av väckelserörelserna. Statskyrkosystemet satte sina

gränser.<sup>31</sup> Rosenius tillhör inte bara Sveriges utan hela Nordens kyrkohistoria.

I Finland fanns Frans Gabriel Hedberg (1811–1893). Varför fick Rosenius så förhållandevis marginellt inflytande där? Att Paavo Ruotsalainen (1777–1852) satte *p* för den saken har Ingvar Dahlbacka visat.<sup>32</sup> Den konflikt mellan Ruotsalainen och Rosenius som han lyft fram, kan väl ha sina mänskliga bottnar också i den psykologiska relationen mellan två olika generationer och kynnen. Allt i kyrkohistorien är inte bara teologiskt motiverat. Vad sker i mötet mellan den erfarne finske väckelseledaren som i samma vecka skulle fylla sextiosex år och den tjugusju-årige ivrige rikssvensken? Trettionio levnadsår skilde dem. Det var mycket på den tiden.

Trots att rosenianismen är kanske det mest genomforskade i svensk kyrkohistorien, vill jag peka på ännu en infallsvinkel som inte är så repetitiv: en komparativ internordisk rosenianismforskning som inte stannar vid ett nationellt perspektiv. Låt oss bryta upp från hembygdens Stockholm, Västerbotten eller norra Skåne och se Carl Olof Rosenius och väckelsen efter honom i ett enda syntetiskt perspektiv, tvärs över nationsgränserna. Är hans rörelse ensartad eller utvecklas den olika i de olika länderna? Hans skrifter är ju översatta till alla de nordiska språken till och med till isländska, färöiska och fins-

ka. Om en sådan integrerad forskning kunde komma tillstånd tror jag det vore i bokstavig mening en landvinning. När, av vem och varför översattes han och framför allt vilka skrifter är det fråga om? Hur har han till exempel påverkat fromhetslivet i olika bygder, en jämförelse exempelvis mellan de kyrkohistoriskt, kulturgeografiskt och demografiskt olikartade bygderna Bornholm, svenska Västerbotten, finländska Österbotten och norska Vestlandet eller andra vore intressant. Ländernas kyrkliga situation är otvivelaktigt olikartad.

En integrerad internordisk receptionsforskning som vågar flyga lite högt och ge en överblick över utvecklingen i Norden i fågelperspektiv, som vill dra upp de stora linjerna och göra jämförelser och dra slutsatser, skulle vidga vårt perspektiv och förhoppningsvis ge något nytt till den rosenianska spiritualitetens historia och till de nordiska folkkyrkornas historia.

#### Till sist

Min uppgift har varit att ställa frågor, och frågetecknen på föregående sidor har blivit många. Några svar har jag inte givit, men förhoppningsvis inspiration till ett fortsatt och vidare arbete med Rosenius person, gärning och författarskap. Även om detta är ett mångomskrivet område i den svenska kyrkohistorien skulle alldeles nya frågor och infallsvinklar kunna ge nya perspektiv och bredda vårt vetande.



## Noter

1. "C.O. Rosenius' universitetsår", *Studier tillägnade Magnus Pfannenstill den 10 januari 1923* (Lund: Gleerup, 1923), s. 66.
2. *Teckning af C. O. Rosenii lif och verksamhet hans wänner tillegnad* (Stockholm, 1868). Från tredje upplagan 1896 med titeln *C. O. Rosenius: hans lif och verksamhet*. Femte upplagan ut-kom 1909.
3. Några ytterligare exempel: Ernst Lönegren *C. O. Rosenius*, Skrifter till 1800-talets kyrkohistoria 5, (Stockholm: Norstedt, 1913); Gustaf Brandt "Carl Olof Rosenius. Ur ett utkast till en Rosenii-biografi", *Kyrkohistorisk årsskrift* 15 (1914), s. 332–38; Vendela Emanuelsson *Carl Olof Rosenius och hans livsverk: ett hundraårsminne* (Uppsala: Lindblad, 1916); Gustaf Brandt *C. O. Rosenii förkunnelse: en studie i svensk lekmanapredikan* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag, 1918); Sven Lodin *Carl Olof Rosenius hans liv och förkunnelse* (Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens bokförlag, 1922); Hjalmar Holmquist "C.O. Rosenius' universitetsår", *Studier tillägnade Magnus Pfannenstill den 10 januari 1923* (Lund: Gleerup, 1923); Carl Olsson *Försoningen enligt C. O. Rosenius och P. Waldenström* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag, 1928); Alexander Rydberg *Henric Schartau och C. O. Rosenius: oration vid prästmötet i Karlstad 1929* (Karlstad: Nya Wermlands-Tidningen, 1930); Sven Lodin *Carl Olof Rosenius i unga år (1816–1842)* (Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens bokförlag, 1933); Axel Johansson *Frälsningsbegreppet hos Carl Olof Rosenius* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag, 1936); Alexander Rydberg *Carl Olof Rosenius: kyrkohistorisk studie* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag, 1938); Nils Rodén *Det norrländska nyläseriets uppkomst* (Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens bokförlag, 1942); Gunnar Westin "George Scott, C. O. Rosenius och Pietistens grundande 1842", *Tro och liv* 1 (1942), ss. 9–19; Gunnar Rosendal *Lag och evangelium i C. O. Rosenii betraktelser*, Rätte lärare 4 (Osby: Pro Ecclesia, 1944); Sigurbjörn Einarsson *Rosenius (Ævisögubættir 1, Reykjavík, 1944)*; Per-Olof Sjögren *Anfäktelsen enligt Rosenius* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag, 1951); Sven Lodin *C. O. Rosenius hans liv och gärning* (Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens bokförlag, 1956) (tysk översättning; *Der schwedische Erweckungsprediger Carl Olof Rosenius*, Hrsg Jochen Eber [Groß Oesingen: Buchhandlung Harms, 2009]); Karl Linge *Carl Olof Rosenius – Sveriges främste lekmanapredikant* (Uppsala: Lindblad, 1956); Per-Olof Sjögren "Rosenius i Amerika", *Från bygd och vildmark* 48 (1957), ss. 76–78; A.B. Carlson *Pastoral care in the faith and practice of four selected Swedish churchmen* (Boston: Boston University, 1962); Ture Lindholm *C.O. Rosenius som teolog: grunddragen i hans åskådning* (Stockholm: EFS-förlaget, 1972); P. Verner Hansen *Født på ny: om Carl Olof Rosenius* (Århus: Okay-bog, 1987); Finn Aasebø Rønne *C. O. Rosenius og læren om universel retfærdiggørelse: lærte C. O. Rosenius verdensretfærdiggørelse?*, Haggamal 6 (Köpenhamn: Dansk Bibel-Institut, 1990); Christer Andersson *Vid Guds hjärta: Carl Olof Rosenius – en lekmanapredikants liv och gärning* (Örkelljunga: BV-förlag, 2008); Finn Aasebø Rønne "Brydninger mellem pietistisk og herrnhutisk vækkelsekultur, belyst ud fra C. O. Rosenius syn på læren om universel retfærdiggørelse", *Pietistisk og herrnhutisk vækkelsekultur i Norden: föreläsningar vid Nordvecks konferens i Christiansfeld 25–27.8.2005*, Skrifter i praktisk teologi vid Åbo akademi 49 (Åbo: Åbo akademi, 2006).
4. Allan Hofgren "Carl Olof Rosenius", *Svenskt biografiskt lexikon* 30 (1998–2000), ss. 540–544 ingår i *Svenskt biografiskt lexikon* och utöver den tryckta versionen är denna utmärkta biografi, som alla artiklar i detta stora uppslagsverk, elektroniskt nedladdningsbar och fritt tillgänglig via datornätverket Internet. Man använder därvid söktjänsten Google och söker på personens namn efterföljt av förkortningen SBL.
5. Se till exempel Allan Sandewall *Separatismen i övre Norrland 1820–1855*, Skrifter utgivna av Svenska Kyrkohistoriska Föreningen II, Ny följd 4 (Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1952).
6. Härom se Hilding Pleijel *Hustavlans värld: kyrkligt folkli i äldre tiders Sverige* (Stockholm: Verbum, 1970), ss. 30–52.
7. Carl Olof Rosenius "En owanlig företeelse inom Svenska kyrkan" och "Några ord om separatismen i Norrland" *Pietisten* (1849)
8. Holmquist "C.O. Rosenius' universitetsår".
9. Rosenius till George Scott den 6 juli 1842, citerat efter Lodin *C. O. Rosenius hans liv och gärning*, s. 125; se också Lejons artikel i LarsOlov Eriksson och Torbjörn Larspers (red.) *Carl Olov Rosenius: Teolog, författare och själavårdare* (Stockholm: Artos Academic, 2016).
10. Jag tackar docent Rune Söderlund för diskussion om detta. Jämför uppslagsordet "församling" i *Ordbok* utgiven av Svenska Akademien, 9, Lund 1927, spalt F 3117.
11. Rosenius till Maja Lisa Söderlund 16 mars 1840 (hans kursivering), citerat efter Lodin *C. O. Rosenius hans liv och gärning*, s. 97. Om Söderlund, se Catarina Wikman & Inger Boman "Maja-Lisa Nilsson – piga och predikant", *Ingång* 5/1 (1999), ss. 4–29.
12. KL 10 kapitel, 1§. Egennamnet "Svenska kyrkan" etableras först genom 1860 års dissenterlagstiftning.
13. Rosenius till George Scott den 6 juli 1842, citerat efter Sven Lodin *C. O. Rosenius hans liv och gärning*, s. 125.
14. Detta utvecklas i ett brev från Rosenius till en anonym vän 1842, återgivet hos Lodin *C. O. Rosenius hans liv och gärning*, s. 119.

15. Jämför Henry Wiklund *Predikant pastor präst: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens samfundsprblematik 1940–1972*, Skrifter utg. av Svenska Kyrkohistoriska Föreningen II, Ny följd 31 (Stockholm: EFS-förlaget, 1979).
16. Rosenius till George Scott den 6 juli 1842, citerat efter Lodin C.O. *Rosenius hans liv och gärning*, s. 125. Med ”brödet” avses en lön att leva av.
17. Se Söderlunds artikel i Eriksson och Larpers, *Carl Olov Rosenius*.
18. J.A. Englund *Framstående kyrkans män från Väster- och Norrbotten* (Luleå: Hallman & Helin, 1889), s. 90.
19. Om Axel B. Svensson, se Bexell, ”Axel Bernhard Svensson”, *Svenskt biografiskt lexikon*, 33 (under tryckning).
20. Rosenius till J. H. Thomander den 22 juli 1842, citerat efter Lodin C.O. *Rosenius hans liv och gärning*, s. 125. Kursiverat här. Om detta brev, se även Lars Österlin *Thomanders kyrkogärning*, Samlingar och studier till Svenska Kyrkans Historia 37 (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelsens Bokförlag, 1960), s. 392 och där anförd litteratur.
21. *Ordbok* utgiven av Svenska Akademien, 7, Lund 1922, spalt D 2340.
22. Härtill Alf Lindberg *Förkunnarna och deras utbildning: utbildningsfrågan inom Pingströrelsen, Lewi Pethrus ideologiska roll och de kvinnliga förkunnarnas situation*, Bibliotheca historico-ecclesiastica Lundensis 27, Lund: Lund university press 1991.
23. Näadress: [www.rosenius.de](http://www.rosenius.de).
24. Nätupplagan hämtas via [www.runeberg.org](http://www.runeberg.org).
25. För en vidare diskussion, se Harry Lenhammar *Budbäraren, Pietisten och Församlingsbladet: studier i svensk religionsperiodika*, Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid litteraturvetenskapliga institutonen i Uppsala 15 (Uppsala: Uppsala universitet, 1981).
26. Lars Lindholm ”Carl Olof Rosenius. Tryckta skrifter”, *Svenskt biografiskt lexikon* 30 (2000), s. 544–549, s. 544.
27. Imberg i Eriksson och Larpers, *Carl Olov Rosenius*.
28. Lars Lindholm ”Carl Olof Rosenius”, s. 549.
29. Den utgåva av Rosenius samlade skrifter som BV-förlag utgav i sju band 2008–2010 är en ”varsam språklig revidering” av Ivan Hellströms i sin tur språkligt bearbetade utgåva från 1992, vilken utgår från en utgåva från 1974–1975. En första utgåva av hans *Samlade skrifter* utkom redan 1896–1897.
30. Grundläggande för förståelsen av vad denna innebar är Alf Härdelin *Världen som yta och fönster: spiritualitet i medeltidens Sverige*, Scripta minora 13 (Stockholm: Runica et mediævalia, 2005).
31. Härtill som ett exempel, se Bexell ”Runebergs psalmer i Sverige. Några palmbokshistoriska iakttagelser”, *Historiska perspektiv på kyrka och väckelse: festskrift till Ingvar Dahlbacka på 60-årsdagen*, Finska kyrkohistoriska samfundets handlingar 224, redaktörer Kim Groop & Birgitta Sarelin (Helsingfors: Finska kyrkohistoriska samfundet, 2013), ss. 77–108.
32. Dahlbackas artikel i Eriksson och Larpers, *Carl Olov Rosenius*. Jämför Ernst Newman ”Hedbergianismen” i *Sverige*, Acta Academiae Aboensis Humaniora 8:2 (Åbo: Åbo akademi, 1931).